

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhitskyj

ISSN 24135550 print
ISSN 25181327 online

<http://nvlvet.com.ua/>

Вища освіта в контексті нових викликів

В.А. Яблонський, О.В. Яблонська
yablonsky.valent@gmail.com, yablonska.oksana@gmail.com

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 11, м. Київ, 03041, Україна*

*«Учіться, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь...»
Тарас Шевченко.*

21–22.09.16 на базі Київського національного університету ім. Т.Шевченка проходила міжнародна українсько–польська конференція «Класичний університет у контексті викликів епохи». Учасники конференції з великим зацікавленням заслухали, поряд з виступами українських учених, доповіді п'яти ректорів варшавських університетів, президентів фондаций відповідних польських ректорів. Головною темою виступів було «Сучасні моделі діяльності і майбутнє сучасних університетів» Не вдаючись до аналізу цікавих виступів високоповажних польських гостей, підкреслимо лише, що значне місце в них було відведено історії польської вищої освіти. З нашого боку, на жаль, ця тема виявилася призабутою, довелося внести деякі роз'яснення, розраховані не настільки на зарубіжних гостей, як на своїх колег.

Уболіваючи за вірне розуміння нашої історії, в тому числі історії вищої освіти, довелося нагадати наші здобутки в цій царині, починаючи з княжих часів. Прикро, що матеріали конференції вийдуть в тезисній формі і то лише в електронному варіанті. Довелося зробити їх доступнішими нашим співвітчизникам.

Отже, (стисло) вища освіта України сягає своїми коріннями 988 р., коли київський князь Володимир Великий, охрестивши Русь і відкривши школи книжного вчення, а його наступник Ярослав Мудрий, збудувавши знамениту Софію з бібліотекою і організувавши при ній артіль переписувачів та перекладачів іноземних книг, приєднали таким чином Русь до європейської цивілізації. Ці школи привабили до себе на навчання дітей англійського короля Едмунда Залізобоккого Едвіна та Едуарда, майбутніх норвезьких конунгів Гаральда і Ренгвальда, данського королевича Магнуса Доброго, спадкоємців угорського престолу Андрія I та його брата Леванте, претендентів на

шведський престол Анунда і Інгвара, польського королевича Оттона, данського королевича Германа і інших, бо справді це були прообрази університетів.

Та князі міжусобиці, набіги половців, Юрія Долгорукого та Андрія Боголюбського, монголо–татарська орда розграбували і зруйнували Київську Русь і знищили паростки української вищої освіти. Довелося вихованням дітей зайнятися нещодавно створеним при церквах і монастирях братствам.

В цей же час в Європі, в першу чергу в Італії, Іспанії, Франції, Англії з'явилися середньовічні університети, куди подалися на навчання молоді русичі, що отримали відповідну підготовку при братствах. Не було такого середньовічного університету, в якому б не навчалися русичі. Вони тут не просто навчалися, а й розвивали науку та культуру. Це, перш за все, всім відомий ректор Болонського університету Юрій Дрогобич, випускник Падуанського університету, сподвижник гетьмана П.Сагайдачного І.Курцевич–Булига та сподвижник Б.Хмельницького С.Морозенко, випускники Сорбонни майбутній митрополит Петро Могила та автор першої граматики української мови (1643) Іван Ужевич, абсолювент Краківського університету майбутній ректор Київського колегіуму Варлаам Ясинський, Замойської академії – Ісайя Трофимович–Козловський – перший ректор Києво–Могилянської колегії (1631), та Йосиф Кононович–Горбацький – автор першого українського підручника риторики “Оратор Могилянський” (1635). Гріх було б не згадати випускника Кенігсберзького університету Івана Хмельницького, який в 1762 р. захистив тут дисертацію “Міркування про підстави філософії”, та випускника Страсбурзького університету Мартина Тереховського – доктора медицини,

майбутнього професора Петербурзької медико-хірургічної академії. Це лише окремі приклади.

Здобувши освіту в європейських університетах, русичі понесли набуті знання на Батьківщину. В середині XVI століття увагу Європи привернув до себе Острог. Тут князі Острозькі збудували один з наймонументальніших храмів і в 1576 р. відкрили колегіум, що в народі отримав назву Острозька академія, а в 1632 р. Київська школа при Богоявленському братстві об'єдналася з лаврською школою в колегіум, який згодом отримав назву в честь свого наставника митрополита Петра Могили Києво-могилянського колегіуму. Це був потужний освітній заклад, навчання в якому тривало 12 років, тут навчалися багато представників з інших країн. У 1701 р колегіуму надано статус академії. За повелінням «найсвятішого синоду» вихованці Києво-Могилянської академії були засновниками, ректорами, префектами, професорами і вчителями багатьох російських навчальних закладів.

Смугою безграмотності, безпутства та відвертих грабежів, запустінням культури та освіти визнають історики «баське століття», коли Росією правили безпутні й малограмотні жінки (Катерина I, Анна Іоанівна, Анна Леопольдівна, Єлизавета Петрівна і Катерина II).

XIX століття ознаменувалася національним відродженням Європи. В Російській імперії воно розпочалося з культурницького руху на Русі. У 1805 р. було засновано Харківський університет, у 1834 – Київський, 1858 р. Новоросійський (Одеський). Відкритий у 1661 р. Львівський університет, перебуваючи то під польським, то австрійським підпорядкуванням, на жаль, довгий час був поза українською аурую. Велику роль у розвитку вищої освіти зіграли ректор Харківського університету Каразін В.Н., який розробив проект статуту університету із засадами університетської автономії, попечитель Одеського навчального округу професор М.І.Пірогов, який запропонував нову концепцію університетської освіти з основами самостійної навчальної діяльності студентів та перший ректор Київського університету ім. св. Володимира, представник давнього козацького роду М.О. Максимович, якого називали ходячим університетом і одним з останніх енциклопедистів XIX ст.

У XVII–XVIII ст. в Європі з'явилися громадські об'єднання вчених – академії.

У 1809 р. в Німеччині за ініціативою Вільгельма фон Гумбольдта було відкрито нового типу університет, який перейшов на викладання німецькою мовою (замість латини) і в ньому з'явилися наукові лабораторії.

Паралельно свою нішу в освітньому просторі займали професійні вищі –технічні, медичні, ветеринарні, заслуженою славою серед яких користувалася Львівська академія ветеринарної медицини.

Напередодні першої світової війни в Україні, що входила до складу Росії, було 27 вишів, у яких навчалося 35,2 тис. студентів.

Значний вплив на подальше становище вищої освіти в Україні, її глобальні виміри, її зміст, запотребованість та відповідні рефлексії мали перманентні

зміни політичної системи, стану війни і миру, в тому числі й в середині країни.

Українські виші, як відкриті за часів Росії, так і значно пізніше всі були класичними і керувалися в своїй діяльності в основному німецькою (гумбольдтівською) концепцією, налаштованою на пізнання всієї повноти знань та осягнення істини шляхом раціонального мислення, поєднання навчання і наукових досліджень.

Зразу після лютневої революції 4 (17) березня 1917 було створено Центральну Раду, яка поставила завдання дерусифікації шкіл. Наявні вчительські інститути було реорганізовано у вищі навчальні заклади, в ряді міст (Києві, Вінниці, Сумах, Полтаві, Чернігові, Кам'янці–Подільському) було створено українські народні університети, розраховані на широкі кола української молоді. Українська Народна Республіка проіснувала не довго, зате вона дала помітний поштовх до відродження України.

Сім неповних років війни та громадянської смуту привели Україну до стану економічної катастрофи.

Із встановленням радянської влади головним змістом виховної роботи стало інтернаціональне виховання молоді. Проте політика держави в галузі культури та освіти не була однозначною, з одного боку йшлося про ріст і розширення мережі закладів освіти, з іншого – про позбавлення української культури її самотності, адаптування її до так званої пролетарської культури.

Керуючись положенням В.І.Леніна, що *«старая школа заставляла людей усваивать массу ненужных, лишних, мертвых знаний, которые забивали голову и превращали молодое поколение в подогнанных под обций ранжир чиновников»*, було ліквідовано університетську систему і на її базі створено інститути, скорочено терміни навчання; відмінено дипломне проектування; з навчальних планів вилучено багато «непотрібних» дисциплін.

А Україна в цей час стікала кров'ю від організованого голодомору. Червоний терор носив державний характер. Мільйони людей загинули, а ті, що залишилися в живих, стали цілком придатним матеріалом, з якого диктатура могла ліпити нову людину. Потрібна була реформа освіти. З 1933 р. відновлено Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський університети, запроваджено наукові звання професора та доцента і наукові ступені доктора та кандидата наук.

Та українська історія по-різному складалася у східних та західних її регіонах.

Зайнявши у 1918 р. Львів, поляки ліквідували в університеті всі українські кафедри та доцентури. Щоб допомогти своїй молоді, Науково-технічне товариство ім. Т.Г.Шевченка, Товариство українських наукових викладів ім. П.Могили і Ставропігійський інститут в 1919 р. започаткували університетські курси, які в 1921 р. було реорганізовано в Таємний університет. У 1925 р. польський уряд закрити цей каткомбний університет.

По другій світовій війні у світі інтенсивно зростає потреба в освіті, в її реформуванні. З'явилася система освіти «третього рівня» (tertiary education), освіта для дорослих, що не мають закінченої повної середньої

освіти, в університетах зросла академічна свобода, з'явився Британський вільний університет (Open University), дистанційний університет у ФРН (Fernuniversität), у другій половині ХХ ст. з'явилося багато міжнародних освітніх організацій, які активно втілюють програму глобалізації та інтернаціоналізації освіти. Без розвитку освіти молодь країни втрачає перспективу на майбутнє.

З проголошенням незалежності Україні дісталася у спадок 158 вишів, в тому числі 16 університетів, 3 академії та 139 інститутів.

Верховна Рада України прийняла Закон «Про освіту» (1991), перший з'їзд педагогічних працівників України (1992) схвалив концептуальні засади реформування української освіти у відповідності з Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»).

У 1999 р., вшановуючи 900-річчя Болонського університету, керівники європейських університетів прийняли Болонську декларацію, головними положеннями якої проголошувалося: міжнародне визнання дипломів, ступенів і кваліфікацій; орієнтація переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр, магістр); використання системи кредитів (ECTS); формування відкритого європейського простору у сфері вищої школи.

У 2005 р. Україна підписала Болонську декларацію і започаткувала реформування вищої освіти. Зроблено чимало, але багато і не зроблено. Ми наче не помічали поступове падіння чисельності населення, народжуваності дітей, випускників середніх шкіл (з 20 536 у 2003 році до 13 483 в 2011 році і далі це падіння продовжувалося);

- помилкою було об'єднання вищих і середніх спеціальних закладів у єдину систему вищої освіти, в результаті в Україні з'явилося біля 900 вишів, що значно знизило рівень університетів і загубило професійно-технічну освіту;

- недостатньо продуманим був перехід на підготовку бакалаврів та магістрів замість підготовки спеціалістів. Особливо в галузі медичної та ветеринарної освіти, не було чітко визначено потреби в магістрах, робочих місць для них;

- пропонуючи перехід на єдиний науковий ступінь доктора філософії, реформатори не врахували, що в науковому світі випускники ряду вишів отримують професійну кваліфікацію доктора медицини (MD), доктора ветеринарної медицини (DVM), доктора права (JD), доктора геології (BD) і більше ніяких наукових ступенів не здобувають, як тут бути, кого з них визнавати в науці чи не визнавати?

- а взагалі то питання наукових ступенів досить складне, немає єдиного міжнародного стандарту, тому, по-перше, треба знати ситуацію в провідних країнах і тоді вже на чомусь зосередитися. Не правда, що нашого докторського ступеня не визнають за кордоном, визнають, якщо його власник цього заслужує, а ні – можуть запропонувати захистити їхній титул. Там визнають лише диплом того чи іншого університету, а не країни. Тому, знайомлячись з особистими справами зарубіжних учених, Ви можете побачити в окремих після відмітки PhD такого-то

університету, магістра іншого, а тоді PhD ще іншого і т.д.

Не можна промовчати. Окремі керівники установ та лідери окремих партій хизуються, що в їх штатах вже є випускники «Гарвардів» та «Оксфордів», а ви поцікавтеся, який диплом вони отримали. Може вони просто пройшли там лише певні курси;

- відповідно до рішень Болонської декларації активізувалося міжнародне співробітництво навчальних закладів, хоча не вдалося уніфікувати навчальні плани та програми і ширше скористатися цим співробітництвом;

- Болонською декларацією передбачалося збільшення мобільності студентів, тобто, надання права студентам, провчившись рік чи два в одному виші, переїхати на один-два чи скільки семестрів до зарубіжного партнера, повернутися згодом до свого вишу і продовжити навчання із зарахуванням отриманих за кордоном знань. Але для цього потрібно провести велику роботу, починаючи із вільного володіння мовою, узгодження навчальних планів, системи навчання тощо. Отут ми фактично нічого не зробили;

- те ж стосується закордонного стажування викладачів. Їздять вже на екскурсії до інших вишів, знайомляться, фотографуються, але що стосується роботи на зарубіжній кафедрі (хоча би рік-два), то до цього ще ми не дійшли;

- студенти, правда, вже проходять «іноземне стажування». Це в окремих вишах видають за стажування студентів їх виїзд на збирання капусти, полуниць тощо за кордоном.

А тепер скажіть, що дала нам Болонська декларація і чого не дала (але для цього потрібно зробити відповідний аналіз, якого ніхто в державі не подумався зробити).

Таке реформування вищої освіти, на жаль, не дало бажаних результатів. З'явилася нова ідея: надати 10–15-ти провідним університетам статус національного і підвищити рівень їх фінансування. Прекрасно! А хто не хоче вищого фінансування, тим більше, що «вступних вимог» не було прийнято. І відкрилися дверцята. Дійшли до цифри 100. Що далі робити? Придумали. Введімо категорію «Дослідницький університет». Що далі буде – важко сказати. А може, краще подивитися в корінь, в чому причини нашого відставання. А тут є про що говорити.

Визначальним фактором успішного розвитку вищої освіти є рівень її фінансування. Більшість з наявних проблем нашого сьогодення обумовлені саме цим фактором. Працюючи над цим питанням в кінці 90-х років комітет з науки Верховної ради «пробивав» ідею 5% ВВП для потреб науки та освіти. Проте аналіз показав, що навіть при позитивному вирішенні цього питання у нас витрати на одного учня складатимуть 70,9 \$ на рік проти 3843 в США, а на одного студента – 200 проти 6386\$ у США. Справа в тому, що питома вага одного відсотка ВВП в нашому бюджеті є значно меншою від американського. Врешті, в державному бюджеті було відведено на науку 3,1% ВВП, згодом він знизився до 1,3%, ще далі – до 0,3%. Далі важко передбачити. Порівняння в ті роки витрат на одного науковця показало, що в Україні вони скла-

дали 700\$, в Ізраїлі – 41 тис, Південній Кореї 60 тис., США – 180 тис.

Вища освіта – це дорога, дуже дорога річ. Ми погодилися на розвиток приватного сектора освіти, який у світі успішно працює і навіть є однією з головних статей прибутку держави (не людини!). Молода особа, щоб добути собі кошти на навчання, йде служити до армії, або бере банківський кредит. А де брати нашій молоді гроші на оплату навчання? І половина студентів, навчаючись, одночасно працює, пропускаючи заняття. Виникає проблема, як їх відпрацьовувати – і виникають різні дозволені і не дозволені варіанти, оптимального варіанту не знайдено. Студенту хоче вчитися, а кафедри – треба ремонтувати приміщення, поповнювати своє обладнання тощо. Хто вирішить це питання на належному рівні? Ця традиція міцно вкорінилася ще в радянські часи. Згадайте, як всі ми ремонтвали за свої кошти дитячі садки. Школи. І це вже нікого не дивує, але що воно дає?

Проблема фінансування вищої освіти не така то проста. Не виистачає коштів. Кажуть: когось звільняйте, або переводьте на 0,75 чи на 0,5 ставки. А як бути з програмним матеріалом, зі знаннями? Може тоже зменшити до 0,75 чи 0,5 об'єму?

На вищій освіті, на провідних університетах лежить велика відповідальність за розвиток суспільства. Згадаймо концепції класичних університетів: – німецьку (гумбольдтівську) – налаштовану на пізнання всієї повноти знань та осягнення істини шляхом раціонального мислення, поєднання навчання і наукових досліджень і американську концепцію вищої освіти – головною метою якої є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу. Не випадково в США та Великобританії є так звані елітні університети. Назвемо декілька:

Єльський (1701р.) університет США (Yale University) – з нього вийшли майже всі президенти США;

Корнельський (1865р.) університет США (Cornell University) – подарував людству 40 лауреатів Нобелівської премії;

Кембриджський (1209р.) університет Великобританії (University of Cambridge) – 83 Нобелівських лауреати.

Вища школа – це храм науки. Тут народжуються ідеї, формуються знання, захищаються дисертації.

Першою вимогою до дисертації є її актуальність, а підсумковою – її важливість, економічне (народно-господарське) значення. Нехай простить нам Бог, якщо ми помиляємося, але якщо в Україні щорічно захищається 100–150 докторських дисертацій з економіки при економічній кризі в державі(а воно так є, ці цифри взято із інформації МОН) і захищені в дисертації нові знання і пропозиції не спрацьовують на подолання цієї кризи, то що тут можна сказати?

Вища освіта тримається на науковому інтелектуальному потенціалі нації. Його необхідно поважати, шанувати, оберігати від дріб'язкових доручень. Згадаймо ще в недалекому минулому з якою повагою ми ставилися до своїх професорів, і як вони себе почували, з якою повагою ставилися до своїх вихованців. Що змінилося в нашому суспільстві? Ми іноді більше служимо папірцеві, ніж людині. Задумайтеся, чому в штатах багатьох зарубіжних університетів є професори-пенсіонери? – та тому, що це генофонд нації. Її не варто «смикати» непродуманими як слід і не обґрунтованими реформами.

Великою «недоробкою» української вищої освіти є її недовершена українськість. До сих пір частина лекцій в ряді вишів читається російською мовою, не всі дисципліни забезпечені українськими підручниками, мовою спілкування багатьох студентів є російська. Яку інтелігенцію тоді ми готуємо. Вас не дивує, чому так легко польський Сейм рийняв відоме антиукраїнське рішення, чому президент Ізраїлю відважився виступити в українському парламенті з такими докорами? Нас більше дивує, чому ніхто з українців не відважився відверто зробити спростування чи хоча би зауваження? – Все це недоліки нашої виховної роботи.

Згадаймо з біблії від Івана: «на початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог». Наше слово – це знання, це віра, це надія, це переконання.. Якщо ми його знецінимо, зневажимо, підмінимо неправдою, пустим звуком, така й буде йому ціна, такою буде наше майбутнє, майбутнє наших дітей.

Отже, українській вищій освіті треба врешті не шукати напомацки світло в кінці тунелю, а йти впевнено своєю дорогою, вносячи вагомий вклад у будівництво Соборної Української Держави.

Шануймося!